

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК

УДК 657

О. Е. Кузьмінська,

канд. екон. наук, доц.,

ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ В ОБЛІКОВУ ПРАКТИКУ БАНКІВ УКРАЇНИ

Розглянуто досвід реформування системи бухгалтерського обліку в банках України, етапи запровадження міжнародних стандартів фінансової звітності в облікову практику банків, зміни в технології збирання й обробки облікової банківської інформації

Рассмотрен опыт реформирования системы бухгалтерского учета в банках Украины, этапы внедрения международных стандартов финансовой отчетности в учетную практику банков, изменения в технологии сбора и обработки учетной банковской информации

Experience of reformation of the system of record-keeping in the banks of Ukraine, stages of introduction of international standards of the financial reporting in the practice of the accounting in banks, changes in technology of collection and processing of information in accounting in banks are considered

Ключові слова: міжнародні стандарти фінансової звітності, бухгалтерський облік, аналітичний облік, облікова політика, банк, баланс, звіт про фінансові результати, звіт про рух грошових коштів, звіт про власний капітал, примітки

Ключевые слова: международные стандарты финансовой отчетности, бухгалтерский учет, аналитический учет, учетная политика, банк, баланс, отчет о финансовых результатах, отчет о движении денежных средств, отчет о собственном капитале, примечания

Keywords: international financial reporting standards, record-keeping, analytical accounting, accounting policy, bank, balance sheet, report about financial results, report about cash flow, report about a property asset, notes

Трансформаційні процеси у вітчизняній економіці і вибір сталого вектору європейського розвитку спричинили потребу у реформуванні системи бухгалтерського обліку в Україні з ураху-

ванням досвіду в цій сфері розвинутих країн світу. Основною передумовою реформування бухгалтерського обліку в банках України була необхідність здійснення переходу від традиційної соціалістичної системи обліку до сучасної облікової системи, яка б забезпечувала якісною інформацією всі рівні управління банком для прийняття рішень. Окремі питання стандартизації бухгалтерського обліку в банківській сфері досліджуються у наукових працях Г. Жигайло, Л. М. Кіндрацької, В. І. Ричаківської, П. М. Сенища [1–4]. Слід зауважити, що зазначеній проблемі не присвячено жодного комплексного фундаментального чи прикладного дослідження вітчизняних вчених.

Актуальність проблеми зумовлена необхідністю дослідження змін і тенденцій розвитку облікової системи банківських установ в Україні у процесі трансформації до міжнародної практики на сучасному етапі поглиблення реформ у вітчизняній економіці.

Аналіз інформації з фахових видань дозволив виокремити такі передумови реформування обліку в банках:

1. становлення дворівневої банківської системи в Україні;
2. формування нової законодавчо-нормативної бази регулювання банківської діяльності;
3. створення системи електронних платежів;
4. впровадження нових фінансових інструментів (банківських продуктів);
5. запровадження національної валюти;
6. заснування електронного депозитарію цінних паперів;
7. запровадження нових інструментів регулювання грошового ринку;
8. поступова інтеграція у світову фінансову систему.

Реформування бухгалтерського обліку в банках було започатковано Указом Президента України «Про перехід України до загальноприйнятої у міжнародній практиці системи обліку та статистики» від 23.05.1992 [1]. Тоді були розроблено й запроваджено нові форми статистичної звітності для складання платіжного балансу, був частково реформовано план рахунків бухгалтерського обліку в банках.

Необхідність впровадження МСБО у банківському секторі економіки була зумовлена [2]:

- виходом банків України на світові ринки;
- зростанням уваги потенційних інвесторів до фінансового ринку України;
- потребою користувачів фінансової звітності банків в отриманні достовірної, чіткої інформації;

- потребою підвищення ефективності управління банком;
- встановленням нагляду за банками і розробленням регулятивних інструментів;
- створенням передумов для організації внутрішнього і зовнішнього аудиту за міжнародними стандартами.

Банківська система України розпочала перехід на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку з 1 січня 1998 року. З метою забезпечення організованого переходу була проведена значна підготовча робота фахівцями Національного банку України (департаментів бухгалтерського обліку, економічного, емісійно-кредитного, валютного регулювання, інформатизації, служби банківського нагляду) були розроблені інструктивні матеріали щодо застосування нової методології обліку, які у другому півріччі 1997 року ще до офіційного впровадження нового плану рахунків були апробовані в облікових системах 15 пілотних банків України, зокрема, у ВАБанку, «Форумі», «Ажіо», «Кредит-Дніпро», «Гранті» [1].

Перехід до впровадження в облікову практику банків України МСБО передбачав виконання низки заходів, які доцільно об'єднати в п'ять блоків:

1. зміна форм організації збору облікової інформації;
2. перехід до загальновизнаних у міжнародній практиці принципів бухгалтерського обліку;
3. запровадження нового плану рахунків і нової системи аналітичного обліку;
4. поділ бухгалтерського обліку на фінансовий, управлінський і податковий;
5. перехід до складання фінансової звітності банків згідно МСБО.

З метою розроблення нових форм організації збирання бухгалтерської інформації Національним банком України був запроваджений технологічний інструментарій — відповідні положення, інструкції, методики, правила. Йдеться, насамперед, про Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банківських установах України, План рахунків та інструкцію про його застосування, Правила ведення аналітичного обліку в установах банків України, інструкції з бухгалтерського обліку банківських операцій (операцій з цінними паперами, операцій в іноземній валюті, операцій з формування і використання резервів, операцій з основними засобами і нематеріальними активами), Правила бухгалтерського обліку процентних і комісійних доходів і витрат банків, Правила організації фінансової та статистичної

звітності. Слід зауважити, що з початку реформування всі нормативні акти, що регламентували методику і організацію обліку в банках, були неодноразово оновлені і доповнені а також були розроблені і затверджені числені нові положення, інструкції, правила обліку банківських операцій.

Національним банком України була запроваджена нова технологія надання звітності, яка базується на економічних показниках. Звітна інформація надається банками електронною поштою у вигляді файлів з набором значень економічних показників. Ці файли розроблені на базі показників форм звітності, згруповані за періодичністю надання та економічною сутністю показників. Основою формування економічних показників є параметри аналітичних рахунків. Вихідні документи за формами звітності формуються із значень економічних показників.

Важливим елементом системи заходів реформування обліку в банках був план рахунків. Його розроблення здійснювалось з урахуванням світового досвіду.

У Франції, Німеччині, країнах БеніЛюксу застосовується консервативний підхід з чіткими вимогами до побудови плану рахунків бухгалтерського обліку. У країнах англomовної групи план рахунків має рекомендаційний характер, однак регламентована побудова балансу за принципом спадної ліквідності активів (від готівкових коштів до основних засобів) і пасивів за принципом зменшення ступеня поверненості ресурсів [3].

Зважаючи на переваги централізованого підходу, в Україні саме він став основою побудови плану рахунків бухгалтерського обліку в банках. Слід зауважити, що на початку реформування була зроблена спроба створити єдиний план рахунків для банків першого і другого рівня в Україні. Але через специфіку операцій Національного банку та банків другого рівня, за якими необхідно було відкривати окремі синтетичні рахунки, такий план рахунків був надто громіздким. Тому були розроблені окремі плани рахунків для установ НБУ та для банків другого рівня.

При розробленні нового плану рахунків для банків другого рівня значно скоротили кількість класів — з 35 до реформування до 9 у новому плані, кількість знаків у номері синтетичного рахунку збільшили з 3 до 4 [3], рахунки у плані розмістили з урахуванням підходу спадної ліквідності, запровадили мультивалютність синтетичних рахунків та подвійний запис на позабалансових рахунках а також нові правила ведення аналітичного обліку в банках, до параметрів якого віднесена вся статис-

тична інформація про операцію та її контрагента. Назва кожного рахунку містить інформацію про вид операції та її контрагента.

Потреба в мультивалютному підході до побудови плану рахунків обумовлена зростанням обсягів і видів операцій банку в іноземній валюті, які, при їх відображенні за попередньою методикою, штучно завищували валюту балансу, оскільки при підрахунку підсумку враховувався гривневий еквівалент за операцією в іноземній валюті. Мультивалютність плану рахунків дозволяє відображати операції в іноземній валюті за тими ж рахунками, що і операції в гривні із застосуванням технічних рахунків позиції банку в іноземній валюті та її еквівалента, залишки за якими до балансу банку не включаються. На кінець операційного дня залишки за рахунками позиції банку в іноземній валюті та еквіваленту позиції банку в іноземній валюті коригуються на відповідний офіційний курс з віднесенням різниці на окремий рахунок результату від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами у складі доходів. Мультивалютність плану рахунків забезпечується шляхом запровадження додаткової бази валютних параметрів (назва валюти згідно класифікатора, її конвертованість) у систему аналітичного обліку.

План рахунків розроблено відповідно до загальноприйнятих у міжнародній практиці принципів і міжнародних стандартів та національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку [5].

Специфіка побудови плану рахунків бухгалтерського обліку в банках виявляється за такими аспектами:

- 1) фінансовий облік ведеться за єдиним планом рахунків, обов'язковим до застосування всіма банками другого рівня;
- 2) підставою для відображення кожної господарської операції в обліку є первинний документ;
- 3) оцінка об'єктів обліку описується обліковою політикою банку, що узагальнює методи визнання вартості об'єктів, яку фіксують за статтями фінансової звітності;
- 4) узагальнення первинної інформації проводиться спочатку на рахунках аналітичного обліку, а потім на синтетичних рахунках, що їх передбачено планом рахунків;
- 5) позабалансові операції відображаються в обліку методом подвійного запису за допомогою спеціальних контррахунків;
- 6) план рахунків забезпечує мультивалютний облік операцій;
- 7) аналітичний облік забезпечується через доповнення синтетичних рахунків плану рахунків загальними і спеціальними параметрами.

Першу редакцію Плану рахунків було затверджено Постановою правління НБУ від 21.11.1997 року № 388 [1–3].

План рахунків складається з 9 класів (рис. 1). За кожним класом виділено:

- двозначні рахунки — розділи конкретного класу, за якими, по суті, формуються статті активу та пасиву балансу банку та статті доходів і витрат звіту про фінансові результати діяльності банку;
- тризначні рахунки, які характеризують групу за розділом;
- чотиризначні — синтетичні рахунки, за якими у підсистемі фінансового обліку через подвійний запис відображається зміст господарських операцій банку.

Побудова плану рахунків бухгалтерського обліку забезпечує прозорість формування показників фінансової звітності банку. Параметри аналітичного обліку слугують інформаційною базою статистичної та управлінської звітності, а також фінансової звітності, що дозволяє без складних розрахунків здійснювати будь-які зрізи фінансової інформації, необхідні для деталізації конкретних напрямів діяльності банку.

Параметри аналітичного обліку включають параметри контрагентів (клієнтів), документів, договорів та безпосередньо параметри аналітичних рахунків [4]. Усі параметри аналітичного обліку поділяються на обов'язкові та необов'язкові. Обов'язкові параметри вводяться з урахуванням вимог нормативно-правових актів Національного банку щодо звітності банків для заповнення даних щодо контрагента (клієнта) або в разі відкриття аналітичного рахунку. Необов'язкові параметри визначаються банком самостійно.

Обов'язкові параметри аналітичних рахунків поділяються на загальні та спеціальні. Загальні параметри застосовуються до всіх аналітичних рахунків. Спеціальні параметри застосовуються до аналітичних рахунків залежно від їх економічного змісту, а також використовуються для автоматизованого ведення окремих операцій банків та для надання звітності Національному банку. Значення обов'язкових параметрів аналітичного обліку в електронному вигляді наведено в класифікаторах, адаптованих до формування економічних показників для подання фінансової та статистичної звітності, що входять до пакета довідників, які Національний банк доводить до відома банків.

Перехід банківської системи України на міжнародні облікові стандарти зумовив застосування зважених підходів до обрання банками облікової політики, як сукупності принципів, методів і процедур, що використовуються установою для ведення бухгалтерського обліку, складання і подання фінансової звітності, до початку року і постійного дотримання її положень протягом звітного року.

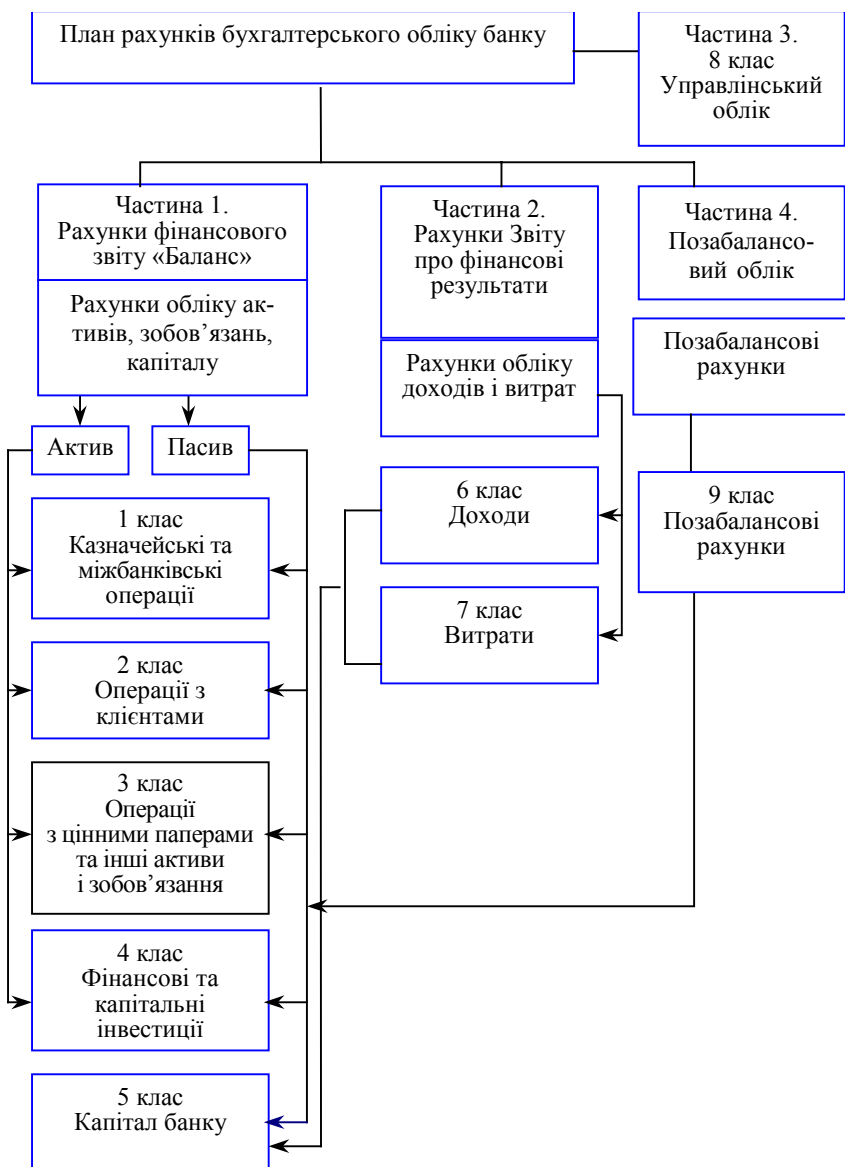

Рис. 1. Побудова плану рахунків бухгалтерського обліку в банках

Облікова політика банків базується на таких концептуальних принципах, викладених у Положенні про організацію бухгалтерського обліку і звітності в банківських установах України, які ґрунтуються на Міжнародних і Національних стандартах обліку з урахуванням специфіки банківської діяльності: повного висвітлення; превалювання сутності над формою; автономності; обачності; безперервності; нарахування та відповідності доходів і витрат; послідовності; оцінки за історичною (фактичною) собівартістю [6]. У контексті реформування облікової системи банків слід підкреслити найвагоміший вплив на методiku обліку принципів нарахування, обачності та оцінки.

Сутність принципу нарахування та відповідності розкривається у методиці визнання доходів і витрат банку. Для визначення фінансового результату звітного періоду потрібно порівняти доходи звітного періоду з витратами, що були здійснені для отримання цих доходів. Доходи і витрати відображаються в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності в момент їх виникнення незалежно від дати надходження або сплати грошових коштів. Слід зауважити, що до реформування для визначення результатів діяльності застосовувався касовий метод, тобто визнання їх в обліку відбувалось на дату надходження коштів. Касовий метод не враховував наявність значного часового проміжку між датою утворення доходу і датою надходження коштів. Саме застосування принципу нарахування дозволило відображати з одного боку в активі балансу нараховані неотримані доходи як вимогу, а з іншого боку, в пасиві, визнавати дохід. Аналогічно за отриманими несплаченими послугами в обліку визнаються в активі витрати, в пасиві — нараховані витрати як зобов'язання. Важливість принципу нарахування для банків, як базового принципу обліку, зумовлена специфікою банківської діяльності, пов'язаною з великими обсягами залучених і розміщених коштів, їх складною структурою і різною ліквідністю. Основною перевагою принципу нарахування порівняно з касовим методом є приведення у відповідність доходів звітного періоду з витратами звітного періоду, що забезпечує реальність показників фінансової звітності. Принцип нарахування дозволяє визначати реальний фінансовий результат не тільки після закінчення використання фінансового інструменту, а й у процесі дії договору.

Принцип обачності полягає у застосуванні в бухгалтерському обліку банку методів оцінки, відповідно до яких активи та дохід не завищуватимуться, а зобов'язання та витрати — не занижува-

тимуться. За принципом обачності активи і зобов'язання повинні бути оцінені та відображені в обліку з достатньою мірою обережності, щоб не переносити фінансові ризики на наступні звітні періоди. Застосування принципу обачності щодо визнання в обліку доходів (витрат) вимагає відображення в обліку нарахування доходів тільки тоді, коли банк упевнений у їх отриманні, а витрати нараховуються постійно. Якщо можливість отримання доходу є непевною, банк визнає їх за касовим методом, тобто, на дату їх надходження. Принцип обачності передбачає визнання в обліку всіх можливих збитків установи, незважаючи на погіршення фінансового результату внаслідок такого визнання.

Згідно принципу оцінки за історичною (фактичною) собівартістю активи і пасиви обліковуються пріоритетно за вартістю їх придбання чи виникнення. Активи та зобов'язання в іноземній валюті, за винятком немонетарних статей, мають переоцінюватись у разі зміни офіційного валютного курсу на звітну дату. В обліковій політиці банку слід чітко окреслити, за якою оцінкою визнаватимуть в обліку фінансові активи. Розрізняють два види переоцінки:

- ✓ внаслідок зміни ринкової вартості активів як у національній, так і в іноземній валютах;

- ✓ унаслідок зміни офіційного валютного курсу — монетарні статті переоцінюються на кожну дату балансу за офіційним курсом на цю дату з віднесенням курсової різниці на рахунок результату від торгівлі іноземною валютою і банківськими металами.

Одним з головних завдань реформування системи бухгалтерського обліку в банківському секторі було створення достовірної фінансової звітності, яка б давала можливість отримати інформацію про фінансовий стан та результати діяльності установи. До реформування фінансова звітність банків складалась з балансу, звіту про прибутки та збитки, звіту про використання прибутку, звіту про затрати та капітальні вкладення, звіту про наявність та рух основних засобів, звіту про розкрадання і прорахунки, пояснювальної записки до річного звіту [3]. Компонентами фінансової звітності, яку складають банки, починаючи з 1998 року, і які відповідають національним і міжнародним обліковим стандартам, є баланс, звіт про фінансові результати діяльності банку, звіт про рух грошових коштів, звіт про власний капітал, примітки [7—9].

Реформування бухгалтерського обліку забезпечило удосконалення форм та змісту фінансових звітів банків України. Підвищення аналітичних якостей звітних форм зумовило розширення

можливостей щодо прийняття управлінських рішень. Однак питання змісту показників звітності, переліку статей звітних форм, досягнення оптимального поєднання якості звітної інформації та порядку її подання у формі, корисній для користувачів, залишаються предметом дискусії.

У звіті «Баланс» відображаються активи, зобов'язання та власний капітал банку. Звіт «Баланс» визначає склад і структуру майна банку, ліквідність банку, наявність власного та запозиченого капіталу, зміну дебіторської та кредиторської заборгованості тощо [9]. Статті звіту «Баланс» розміщені в порядку зменшення ліквідності.

Банк складає звіт про фінансові результати із статей доходів та витрат, які групуються за їх характером та основними видами доходів і витрат на кінець останнього дня звітного періоду (кварталу, року).

Дуже важливу інформацію, яка до реформування у звітності не відображалась, надає звіт про рух грошових коштів банку. Метою звіту про рух грошових коштів є надання користувачам фінансових звітів підстав для оцінки спроможності банку генерувати грошові кошти, а також для оцінки потреби банку в них [9]. Банк у звіті про рух грошових коштів відображає джерела отриманих банком готівкових та безготівкових коштів, напрям їх використання у звітному періоді, рух грошових коштів за звітний період залежно від виду діяльності (операційна, інвестиційна, фінансова).

Звіт про власний капітал — це фінансовий звіт, який відображає зміни та рух капіталу банку за звітний рік. Зміни у власному капіталі банку можуть відбуватися за рахунок змін облікової політики, виправлення помилок, переоцінки необоротних активів, переоцінки інвестицій в асоційовані і дочірні компанії, чистого прибутку звітного року, розподілу прибутку до загальних резервів, резервних фондів, до інших фондів банку, дивідендів, що сплачені у звітному році, дивідендів, що капіталізовані у звітному році, сплати у раніше зареєстрований статутний капітал, внесків за акціями нового випуску, викуплених власних акцій, продажу викуплених власних акцій, анулювання раніше викуплених акцій.

Банк складає примітки до фінансової звітності на підставі даних синтетичного та аналітичного бухгалтерського обліку. У примітках розкривається інформація про склад активів та пасивів, доходів і витрат, позабалансових зобов'язань, операцій з довірчого управління, а також основні принципи і методи

облікової політики банку та її зміни протягом звітного періоду, інша інформація, розкриття якої вимагається міжнародними стандартами фінансової звітності та національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку [9].

Отже, з 1 січня 1998 року вітчизняні банки працюють за реформованою системою обліку та фінансової звітності.

В основі концепції реформування системи обліку в банках було впровадження в їх облікову практику фундаментальних принципів і якісних характеристик корисності інформації відповідно до положень міжнародних стандартів фінансової звітності. Методика обліку банківських операцій була радикально змінена — було запроваджено новий план рахунків, нову підсистему аналітичного обліку, нові правила обліку банківських операцій, нову технологію збирання і обробки облікових даних.

Фінансовий облік є інформаційною основою складання фінансової звітності, показники якої правдиво відображають фінансовий стан і результати діяльності банку. Фінансова звітність відповідає запитам як зовнішніх, так і внутрішніх користувачів. Використання інформації з фінансових звітів — важлива умова прийняття обґрунтованих управлінських рішень у банку.

Література

1. *Сенищ П., Ричаківська В.* Реформа, що за значущістю не поступається грошовій // Вісник НБУ. — 2007. — №11. — С. 3–7.
2. *Ричаківська В.* Досвід впровадження міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та звітності в банківській системі України // Бухгалтерський облік і аудит. — 2005. — № 8–9. — С. 37–44.
3. *Жигайло Г.* Без технічного інструментарію реалізувати масштабний проект було б неможливо // Вісник НБУ. — 2007. — №12. — С. 8–18.
4. *Кіндрацька Л.М.* Врахування вимог міжнародних стандартів при побудові методики обліку фінансових інструментів у банках України// Вісник НБУ. — 2006. — №8. — С. 38–46.
5. План рахунків бухгалтерського обліку банків України та Інструкція по його застосуванню: Затверджені Постановою Правління НБУ від 17.06.2004 №280 із змінами//www.rada.gov.ua
6. Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банківських установах України: Затверджене Постановою Правління НБУ 30.12.1998 № 566 (із змінами і доповненнями)//<http://www.rada.gov.ua>.
7. Міжнародні стандарти фінансової звітності 2004 / Перекл. з англ. за ред. С.Ф.Голова / Ч 1. — К.: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, ПП «Видавництво «Фенікс»», 2005. — 1304 с.

8. Положення (стандарти) бухгалтерського обліку // Баланс. — 2005. — №2 (544). — С. 8–110.

9. Інструкція про порядок складання і оприлюднення фінансової звітності банків України. Затверджена Постановою Правління НБУ від 27.12.2007 № 480 // www.rada.gov.ua

Статтю подано до редакції 14.10.09 р.

УДК 65.012

С. В. Калабухова,

канд. екон. наук, доцент, заст. зав. кафедри обліку
в кредитних і бюджетних установах та економічного аналізу,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧИМИ ЗАПАСАМИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Розглянуто кількісні моделі стратегічного планування обсягів інвестицій у виробничі запаси. Класифіковано загальновиробничі витрати за ознаками зберігання та розміщення замовлень на матеріальні ресурси. Запропоновано процедури аналітичного забезпечення управління виробничими запасами, які дозволяють оперативно виявляти відхилення у надходженнях матеріальних запасів на підприємство протягом операційного циклу.

Ключові слова: виробничі запаси, витрати на обслуговування запасів, інтервал повторного замовлення, матеріальні інвестиції

Рассмотрены количественные модели стратегического планирования объемов инвестиций в производственные запасы. Классифицированы общепроизводственные затраты по признакам хранения и размещения заказов на материальные ресурсы. Предложены процедуры аналитического обеспечения управления производственными запасами, которые позволяют оперативно выявлять отклонения в поступлениях материальных запасов на предприятие на протяжении операционного цикла.

Ключевые слова: производственные запасы, затраты по обслуживанию запасов, интервал повторного заказа, материальные инвестиции

The quantitative models of the strategic planning of volumes of investments in production inventory are considered. Cost after the signs of storage and placing the orders on material resources are classified. Pro-